

др Милораг Живановић
доцент Правног факултета Универзитета у Бањој Луци

ПОЈАМ ТУЖБЕ ЗА УТВРЂЕЊЕ У ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

У раду се обрађује појам једног специфичног институционалног грађанског процесног права којим се ошклања несигурност и неизвесност у правним односима између субјеката, а обезбеђује друштвена равнотежа и правна сигурност. Износи се основне карактеристике тужбе за утврђење, као и услови за њену примену. Такође се анализирају позитивни законски прописи и судска пракса, али и решења из ујоредног права.

Кључне речи: Парница. — Тужба за утврђење. — Појам.

Несигурност и неизвесност у правним односима између субјеката представља потенцијалну опасност за њихову повреду. Неодређеност садржаја правних односа изазива оправдану сумњу да би право могло бити повређено. Да би се избегло ово нарушавање друштвене равнотеже и да би се успоставила поремећена сигурност, Закон о парничном поступку предвиђа као посебно правно средство тужбу за утврђење која има за циљ да се судским путем установи да ли постоји или не постоји неко право или правни однос или истинитост, односно неистинитост неке исправе (1).

Шведски *Rättegångsbalk* поред „постојања неизвесности у погледу неког правног односа” изричито прописује и да та неизвесност „излаже тужиоца могућој штети” (2).

Тужбом за утврђење тужилац тражи да суд на ауторитативан и несумњив начин утврди да између тужиоца и туженог постоји

(1) Чл. 187. ст. 1. Закона о парничном поступку од 1976; § 256 *Zivilprozessordnung*-а; чл. 71. Грчког законика о грађанском судском поступку од 16. септембра 1968.

(2) Ruth Bader Ginsburg-Anders Bruzelius, *Civil procedure in Sweden*, Martinus Nijhoff, The Hague — The Netherlands, 1965, стр. 143.

одређени грађанско-правни однос или да утврди да је одређена исправа истинита или не (3).

Код тужби за утврђење суд својом изреком не ствара нове правне односе нити преиначује постојеће, већ на несумњив начин утврђује да ли они постоје или не(4). Чизмовић сматра да ово правило поприма релативан карактер, када су у питању тужбе које иду за утврђивањем непостојећег брака. Ово због тога, што је у питању фактичко стање које није без последица, без обзира што је *ex lege* непостојеће и од самог почетка. Отуда одлуком о непостојању, не само да се уноси ред и сигурност, већ се и то фактичко стање ликвидира. Ова релативност је тим присутнија, ако се има у виду да неки текстови, као на пример ранији Закон о браку САП Војводине, разлоге непостојања третирају као разлоге ништавости. Тако исти разлози, зависно од текстова, попримају различите третмане (5).

За разлику од кондемпнаторног система правне заштите који се ставља у покрет тек *post festum*, тј. када је већ дошло до повреде права, декларативни систем правне заштите активира се *пре нашошења повреде* са циљем да се за убудуће умање могућности њеног евентуалног наступања од стране туженог или неког трећег лица.

Превентивни карактер тужбе за утврђење огледа се у томе што суд несумњивим утврђивањем да један правни однос постоји или не постоји отклања истовремено и неизвесност у погледу тог односа и унапред смањује могућност евентуалне повреде неког тужоачевог права убудуће. Због тога се декларативни систем правне заштите назива још *прејудицијелна правна заштитица*, а тужбе за тражење ове правне заштите *прејудицијелне тужбе (actiones prejudiciales или praejudicia)* (6).

Поред наведеног облика превентивног деловања, тужбе за утврђење могу имати и друге видове превентивног дејства. Тако, оне могу бити подигнуте и у циљу обезбеђења доказа и накнаде будућих евентуалних штета које могу настати као последица садашњих повреда.

То се најбоље види из следећег примера: А и Б су дугогодишњи станари у једној згради. Оба користе већ више година

---

(3) Др Самуел Камхи, *Грађански судски поступак*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1961, стр. 302.

(4) Окружни суд Госпић, Гж-258/84 од 27. XII 1984. године, Преглед судске праксе 28/1985, одлука бр. 87.

(5) Доц. др Милосав Чизмовић, *Тужбе и пројективне тужбе у брачним споровима*, Годшњак Правног факултета у Бањој Луци, бр. II, 1978, стр. 74.

(6) Проф. др Станиша Трипа, *Грађанско парнично процесно право*, V измењено и допуњено издање, „Народне новине“, Загреб, 1983, стр. 301.

заједнички набављену веш-машину, која је смештена у вешерници. Б тврди да је машина његово власништво и изјављује да би исту понео са предстојећим иселењем. А, напротив, истиче да је машина сувласништво обојице. Б је нанео телесне повреде А-у, који због тога није био способан за рад. А није захтевао накнаду штете због нанете повреде, али сматра да би Б требао да буде одговоран за све евентуалне последице у будућности које би произишле од нанете озледе. А се плаши да би касније имао доказних потешкоћа и због тога подиже декларативну тужбу. Чија је тврдња тачна у овом примеру не може се изјаснити ни кондемпнаторном (*Leistungsklage*) ни конститутивном тужбом (*Gestaltungsklage*), јер се нико не може осудити на чинидбу, нити би било могуће предузети преображај (промену) права (7).

Актуелност декларативног система правне заштите посебно долази до изражаја у привредно-правном промету, заснованом на систему планирања, дугорочних прогноза и кредитирања привредних активности. Тужбе за утврђење представљају највиши облик правне заштите, јер осигуравају нормалан развој правних односа. Оне умањују могућност будућих повреда, уместо да на њих делују тек и када оне наступе. Странакама у будућности дају поуздане смернице за њихово понашање (8). Тако, на пример, између закуподавца и закупца, може да постоји несагласност о томе да ли од одређеног момента између њих постоји закупни однос. У том случају закуподавац може да има интерес да се то тачно утврди, јер би неизвесност у том погледу могла да наведе закупца да повреди његово право на закупнину у одређеном износу. Исто је и са законским наследницима који су подигли тужбу са захтевом да се утврди да нису дужни исплатити легат због неваљаности тестамената. У првом случају тужба је управљена на утврђивање постојања, а у другом случају на утврђивање непостојања права, односно правног односа. У оба ова случаја суд није ништа досудио тужиоцу, нити је туженом наредио извршење неке чинидбе, него је само утврдио правни однос између парничних странака и на тај начин смањило могућности будуће повреде тужиоачевог права.

Кад суд пресудом утврди постојање неког спорног права, сувишно је изреком пресуде налагати туженику да је дужан признати то право јер ће у противном признање заменити пресуда. Пресуда не замењује давање признања, већ производи правни учинак у смислу утврђења постојања спорног права (9).

(7) Hans Nathan, *Das Zivilprozessrecht der Deutschen Demokratischen Republik*, Erster Band, VEB deutscher Zentralverlag, Берлин, 1957, стр. 149.

(8) Проф. др Синиша Трива, *op. cit.*, стр. 301.

(9) Окружни суд у Осјеку Гж-1749/89-2 од 11. маја 1989. године, Преглед судске праксе 12/1989, одлука бр. 75.

Карактеристично је код ове тужбе да захтев не може да садржи осуду на извршење какве чинидбе од стране туженог, него њоме тужилац тражи да се постојећи правни однос односно право утврди, тј. декларише на несумњив начин. Због тога и нема места приговору застарелости дуга ни примене застараних законских рокова (10).

Ако имамо у виду да декларативне тужбе имају за циљ констатацију, декларисање правнога, онда декларативна тужба може бити, по смислу свога петитума, који је, ако математичком формулом изразимо ову ситуацију, увек истога правца, било позитивна било негативна, тј. она може бити управљена на утврђење постојања правнога, извесног правног стања или правно релевантне ситуације, односно на утврђење непостојања ових појава. У овом смислу све декларативне тужбе могу се појављивати као једна од ових врста, па теоретска систематизација и захтева њихову двојну групацију. С обзиром на смисао тужбеног захтева, све декларативне тужбе могу се класификовати у две групе: позитивне и негативне, без обзира на њихов предмет који представља, имајући у виду ограниченост њихове допуштености, само један од услова за њихову употребу (11).

Међутим, у теорији грађанског процесног права има и мишљења (12) да поред позитивне и негативне декларативне тужбе постоје и тужбе за утврђење истинитости, односно неистинитости неке исправе, као самосталне, категоријално једнаке вредности, врсте. Ово је свакако погрешно, јер је ова друга подела само подврста оне прве поделе, јер је и подела с обзиром на предмет, каквом би неки хтели да ову систематизацију обележе, исто тако двојна: тужбе које имају за предмет утврђење неког права или правног односа и тужбе које имају за предмет утврђење истинитости неке исправе. Основ ове поделе није у природи предмета који може бити објект ових тужби, већ у законском ограничењу у погледу њиховог предмета. Код првих је предмет утврђења право или правни однос, а код других — чињеница. Међутим, наше грађанско процесно право познаје још једну тужбу којом се утврђују чињенице. То је тужба за утврђење да је тужена странка знала за постојање разлога који брак чине непостојећим, односно ништавим.

Према томе, тужбе за утврђење могу бити позитивне (*позитивне*) или негативне (*негативне*), одречне (*одречне*), зависно од тога да ли се њима тражи да суд утврди постојање или

(10) Виши привредни суд у Београду, П-206/66.

(11) Др Борислав Т. Благојевић, *Начела приватног процесног права*, Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона, А.Д. Београд, 1936, стр. 284.

(12) *Ibid*, стр. 284, 285.

непостојање одређеног правног односа или права (13). Позитивну тужбу подноси субјект у чијем је интересу да правни однос или право постоји, а негативну онај који има супротан интерес. Поводом ових тужби, ако суд нађе да су захтеви основани, доноси позитивну односно негативну декларативну пресуду. Одређени смисао негативне декларативне пресуде састоји се и у томе што се њоме тужени ослобађа од захтева тужиоца, премда тужени нема потребу за подизањем негативне декларативне тужбе којом би постигао овај циљ (14).

Совјетски теоретичари посебно истичу особености основаности тужбе о признању, које су према њима различите у позитивним и негативним тужбама. Основ позитивне тужбе о признању су чињенице с којима тужилац повезује настанак спорног правног односа. Тако, на пример, основ тужбе о признању за тужиоца као носиоца права на коришћење стамбених просторија, служе чињенице на које је указао тужилац, са којима он повезује настанак права сталног коришћења стамбене површине на начелима договора о стамбеном праву. Основ негативне тужбе о признању, чине чињенице због којих спорни правни однос по тврђењу тужиоца није могао настати, на пример, непостојање писмено оформљеног уговора у случајевима када је тако прописани по закону уговор потребан за настанак, односно дејство правног посла; непостојање слободне воље (заблуда, превара, претња, принуда), при закључењу посла и томе слично. Указивање на такве недостатке посла, означава да чињенични скуп, потребан за настанак правних односа (или макар један његов део) не постоји, дакле правни однос који чини предмет спора у будућности не постоји (15).

Пресудом по позитивној тужби за утврђење којом се захтев усваја, или негативној којом се он одбија, потврђује се постојање правног односа или веродостојност исправе (документа), а ако се позитивна тужба за утврђење одбија или негативна усваја тада се правоснажно утврђује непостојање правног односа или неверодо-

(13) Walther J. Habscheid, *Droit judiciaire privé Suisse*, Librairie de l'Université, Genève, стр. 229; Leo Rosenberg-Karl Heinz Schwab, *Zivilprozessrecht*, Zehnte, neubearbeitete Auflage, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1969, стр. 444; Kurt Schellhammer, *Zivilprozess, Theorie-Praxis-Fälle*, Fin Lehrbuch, 4. neubearbeitete Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, 1987, стр. 59; Sergio Costa, *Manuale di diritto processuale civile*, Unione tipografica — Editrice Torinese, стр. 32; Боривоје Познић, *Грађанско процесно право*, „Савремена администрација”, Београд, 1982, стр. 187; проф. др Синиша Трива, *op. cit.*, стр. 302; Гордана Станковић, *Грађанско процесно право*, Књ. II, Ниш, 1987, стр. 142; Jože Lubart, *Civilno procesno pravo — oris*, Љубљана, 1973, стр. 118; *Граждански процес, юридическое издательство Министарства юстиции СССР*, Москва, 1948, стр. 166.

(14) Sergio Costa, *op. cit.*, стр. 32.

(15) В.М. Гордон, *Искии о признании*, гл. II, Ярослав, 1906. године. (Види код М.А. Гурвича, *Совјетскиј грађанских процес*, Москва, 1967, стр. 125).

стојност исправе (16). Позитивна тужба за утврђење дејствује исто правоснажно као и одбијање негативне и обратно — одбијање позитивне дејствује као усвајање негативне тужбе (17). Код делимичне основаности негативне тужбе за утврђење, ако треба правни однос побити, потребно је донети делимичну пресуду на негативну тужбу за утврђење. Обратно је код делимичне основаности позитивне тужбе за утврђење, коју не треба у целости одбити, него само један део признати (18).

Посматрајући са становишта тужби, у пракси се више јављају позитивне него негативне тужбе за утврђење, али, у односу између декларативних тужби и декларативних пресуда, превагу односе ове друге, из разлога што свака пресуда којом се тужбени захтев одбија (без обзира на то је ли донесена поводом декларативне, конститутивне или кондемпнаторне тужбе) има декларативни карактер, јер се њоме утврђује да тужиоцу не припада овлашћење за тражење правне заштите одређеног садржаја (19). Поред тога, међупресуда (*Zwischenurteile*) може бити само позитивног декларативног карактера (20), а и све кондемпнаторне и конститутивне пресуде су у једном делу (изрске) утврђујуће. У кондемпнаторној пресуди, да би суд могао да изда заповест на чинидбу, мора претходно да утврди садржај тужночевих обавеза. Исто је и код конститутивне пресуде. Пре него што изрекне промену или укидање правног односа, суд мора претходно да утврди садржај правних односа између странака, као и право тужиоца на преиначење тог односа. Одлука о овим претходним утврђењима уноси се по правилу у образложење пресуде. Декларативне пресуде садрже само утврђење и ништа више, што је инспирисало италијанске теоретичаре да декларативним пресудама дају назив пресуде за *чистио утврђење* (*mero accertamento*) (21).

Суд неће уважити такво признање тужбеног захтева из тужбе за утврђење, ако се због недостатка образложења правног интереса из којег је тужба поднесена не може закључити да парница није покренута у сврху да се изиграју прописи или правила морала (22).

У брачним споровима, упркос томе што су посебно предвиђене, утврђујуће тужбе нису баш тако честе. Кад се и јаве, онда

(16) Leo Rosenberg-Karl Heinz Schwab, *op. cit.*, стр. 444.

(17) Wicczorek, *Zivilprozessordnung und Gerichtsverfassungsgesetz*, 2. Auflage, Walter de Gruyter and CO, Berlin, 1970, стр. 718.

(18) *Ibid*, стр. 722, 723.

(19) Боривоје Познић, *op. cit.*, стр. 187; проф. др Смиша Трива, *op. cit.*, стр. 302.

(20) Leo Rosenberg-Karl Heinz Schwab, *op. cit.*, стр. 444.

(21) Sergio Costa, *op. cit.*, стр. 32.

(22) Решење Врховног суда БиХ ГвЛ 25/1980. од 18.IX 1980, Збирка судских одлука од 1980, Књ. V, св. 3, Одлука бр. 216.

углавном иду за утврђивањем постојања одређеног брачног односа. Оне друге, тј. оне које иду за утврђивањем непостојања брака, све су ређе и ређе. То је последица уредно вођених књига, с једне стране, и особите пажње представника државног органа у поступку закључивања брака, с друге стране (23).

Од правила да се тужбом за утврђење може тражити само утврђење постојања, односно непостојања неког права или правног односа, а да правоснажно утврђење правних чињеница не може бити предмет ове тужбе, постоји један изузетак који се односи на позитивну или негативну тужбу по питању истинитости исправе. Према томе, предмет утврђења не може бити, на пример, датум закључења уговора, исплата одређеног износа, давање изјаве воље одређене садржине, као ни постојање или непостојање правне или пословне способности, утврђивање својства одређене ствари и сл. (24).

Поред наведених услова, за подизање тужбе за утврђење тужилац мора да учини вероватним постојање свог конкретног правног интереса да се његов декларативни захтев узме у разматрање. Ово због тога што његово право није повређено, него је само угрожено, а он у покрет ставља правосудни систем.

Правни интерес за подизање тужбе за утврђење ће у правилу постојати кад се у једном правном односу појаве околности које уносе неизвесност у погледу његове природе и садржаја пре доспелости захтева за чинидбу из тог односа. Неизвесност и несигурност обично настаје као последица држања туженог који радњама или изјавама изазива спор о постојању или непостојању правног односа. У таквим околностима тужилац има правни интерес да устане тужбом за утврђење како би издејствовао одлуку којом се отклања несигурност ауторитативним утврђењем да правни однос постоји, односно не постоји. Тиме је постигнут циљ правне заштите (25).

---

(23) Доц. др Милисав Чизмовић, *op. cit.*, стр. 74.

(24) Проф. др Бранко Чалија, *Грађанско процесно право-први део*, Сарајево, 1982, стр. 161; Јанковић и др. *Коментар закона о парничном поступку*, „Привредна штампа“, Београд, 1977, стр. 242.

(25) Проф. др Бранко Чалија, *Грађанско процесно право*, Сарајево, 1986, стр. 409.

Dr Milorad Živanović

Assistant Professor at the Faculty of Law in Banja Luka

THE NOTION OF BRINGING AN ACTION FOR ESTABLISHING IN THE LITIGATION PROCEDURE

Summary

The subject matter of the present work is the notion of bringing an action for establishing in the litigation procedure. This kind of legal action is applied prior to an inflicting of injury (damage), with the aim of diminishing the possibility of such injury to be done by the defendant or a third person. The claim for establishing may cover the establishment of the existence of a right or a legal relationship (this is called a positive action for establishing), or the establishment of the authenticity or falseness of a document. In the first two cases the object of establishing is a right or a legal relationship, while in the third one — a fact.

The analysis of the court practice reveals that there are more positive than negative actions for establishing, but prevailing in the relationship between declaratory actions and declaratory judgments, are the latter ones. The existence of a legal interest of the plaintiff is one of the requirements for bringing the action, and such an interest shall be always present if the circumstances emerge causing uncertainty in terms of its nature and substance prior to the maturity of the claim regarding the duties out of such relationship. Declaratory system of legal protection is particularly actual in the sphere of economic and legal transactions. It makes possible the normal development of relations in the sphere of law and diminishes the possibility of their violations in the future.

Key words: *Litigation. — Bringing an action for establishing. — The notion of such an action. — Declaratory judgment.*

dr Milorad Živanović

chargé de cours à la Faculté de droit de Banja Luka

LA NOTION D'ACTION EN CONSTATATION DANS LA PROCÉDURE CONTENTIEUSE

Résumé

L'objet de cet article est la notion d'action en constatation dans la procédure contentieuse. On applique ce type d'action avant que n'ait été infligé un préjudice dans le but de réduire les risques de voir ledit préjudice infligé par le défendeur ou un tiers. Par l'action en constatation on peut demander soit la constatation de l'existence d'un droit ou d'un rapport de droit (action en constatation positive), soit la constatation de non-existence d'un droit ou d'un rapport de droit (action en constatation négative), ainsi que la constatation de la véracité ou de la non-véracité d'un document. Dans les deux premiers cas l'objet de la constatation est le droit ou le rapport de droit, alors que dans le troisième l'objet en est un fait. L'analyse de la jurisprudence montre que les actions positives sont plus nombreuses que les actions négatives, alors que dans le rapport entre les actions déclaratives et les jugements déclaratifs, les seconds l'emportent. L'existence d'un intérêt juridique du demandeur est une des conditions pour intenter cette action, et cet intérêt existera chaque fois que dans un rapport de droit apparaîtront des circonstances introduisant l'incertitude au sujet de sa nature et de son contenu avant l'échéance de la demande en prestation provenant de ce rapport. Le système déclaratif de la protection juridique est aujourd'hui tout particulièrement appliqué dans le trafic économique et juridique. Il rend possible le développement normal des rapports juridique et diminue la possibilité de leur violation dans le futur.

Mots clés: *Litige. — Action en constatation. — Notion.*